

YÜKSEK ÖĞRETİME GENEL VE ÖZEL YETENEK SINAVI İLE BAŞLAYAN ÖĞRENCİLERİN EMPATİK BECERİLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Mehmet E. SARDOĞAN *
Seydi Ahmet AĞAOĞLU **

ÖZET

Bu araştırmada, üniversiteye Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ve Özel Yetenek Sınavı yoluyla alınan öğrencilerin empatik beceri düzeyleri karşılaştırılmaktadır. Araştırmanın örneklemini toplam 343 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin empatik beceri düzeyleri Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Beceri Ölçeği – B Formu ile ölçülmüştür. Verilerin analizinde ise t – testi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguları, üniversiteye özel yetenek sınavı ile alınan Resim, Müzik ve Beden Eğitimi ve Spor alanlarında öğrenim gören öğrencilerin empatik beceri düzeylerini, Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ile alınan öğrencilerin empatik beceri düzeylerinden daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Eğitimi, Empatik Beceri Düzeyi, Genel Yetenek Sınavı, Özel Yetenek Sınavı.

Geliş tarihi: 12.09.2005; Yayına kabul tarihi: 02.01.2006

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, SAMSUN

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, SAMSUN

THE COMPARISON BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS WHO ENTERS THE UNIVERSITY WITH SPECIAL ABILITY EXAMINATION AND GENERAL ABILITY EXAMINATION IN TERMS OF THE EMPATHIC ABILITIES

SUMMARY

Empathic skill levels differences with regard to university entrance exam (Student Selective Exam and Special Ability Exam) were studied using 343 university students. Empathic skill levels were measured with Empathic Skill Inventory – B Form which was developed by Dökmen (1988). The data were analyzed with t – test technique. The results supported that the empathic skill levels of students who were enter the university with (Special Ability Exam) were higher than other students who were enter the university with ÖSS exam.

Key Words: Education of University, The Level of Empathic Ability, Special Ability Examination, General Examination.

GİRİŞ

Toplumsallaşma süreci içerisinde bulunan birey kişiler arası ilişkiler yoluyla içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını rol ve beklentilerini öğrenmektedir. Toplumsallaşma bireyin sadece çocukluk dönemi ile ilgili değil, bireyin tüm yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Bireyin toplum içinde gelişim ve gerçekleştirim ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, başkalarıyla duygu ve düşünce alışverişinde bulunabilmesi, kısaca çevresine sağlıklı uyum sağlayabilmesi için insanlarla kurduğu ilişkiler açısından bazı becerilere sahip olması gerekmektedir⁽²⁴⁾. İletişim, insan ilişkilerini düzenleyen çok önemli bir süreçtir. Kişiler arasında yer alan duygu, düşünce ve alışverişi dile getirmektedir. İletişim, toplumsal varlık olan insan yaşamının kaçınılmaz boyutunu oluşturmaktadır. Kendine güvenen, saygılı, işbirliği ve paylaşmaya istekli, kendi ve başkalarının problemlerine çözüm arayan kişiler iletişimde başarılı olacaklardır⁽¹⁹⁾.

İnsan ilişkilerinde, karşımızdakini anlayarak ona karşılık verme becerisi, iki insan arasında veya bir grubun üyeleri arasında birbirini destekleme ve birbirine güven ortamının oluşturulmasında etkin bir işlev görmektedir. Karşımızdakini anlama ve tepki verme yaşam boyu sürüp gitmektedir⁽⁹⁾. İnsanın mutluluğu, ihtiyaçların dengeli bir biçimde giderilmesine bağlıdır. İhtiyaçların giderilmesi de doyumlu, düzenli ve verimli ilişkilerin kurulup sürdürülmesine bağlıdır. Toplumsal yaşamın her aşamasında insanlar birbirlerine karşı ilgi göstermek zorundadırlar. Başka bir deyişle karşılıklı ilgi, çağdaş toplumun teknolojik yapısından kaynaklanmaktadır⁽⁹⁾.

Bu noktada, ilişkileri düzenlemede çok önemli bir kavram olan empati karşımıza çıkmaktadır. Empati çok boyutlu bir kavramdır⁽¹⁰⁾. Empati; bir kişinin kendisini başkalarının yerine koyarak o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletme süreci olarak tanımlanmaktadır⁽⁷⁾. İnsanlar biyolojik olarak diğer insanların duygusal ihtiyaçlarına karşı duyarlı ve dikkatli olma eğilimindedirler. Empati aynı zamanda karşımızdaki kişinin psikolojik

durumuna bakarak verilen duygusal tepki olarak da tanımlanmaktadır. Bu durum, empatinin, sosyal duygu görevini de yerine getirdiğini göstermektedir. Empati hem duygusal hem de bilişsel içerikli olan bir tepkidir. Bilişsel içeriği, "diğer bireylerin tepkilerini anlama", duygusal içeriği ise "diğer bireylerin duygusal deneyimlerini anlama" oluşturmaktadır^(29, 11). Empati, hem çocukluk hem de ergenlik döneminin en önemli özelliklerinden birisidir. Empati, en iyi şekilde anlamak, diğer bireylerin duygusal durumları ile ilgili olarak verdikleri uyumlu tepkiler olarak tanımlanabilir⁽⁴⁾. En genel anlamıyla diğer bireyin yürüdüğü yoldan yürümek ve onun adımlarını takip etmek olarak ta tanımlanabilen empatinin⁽⁵⁾ öğretilbilir olduğu savunulmakta ve beş basamaklı bir model de önerilmektedir. Bu modelin aşamaları ise şöyle sıralanabilir.

1. Doğru beden duruşu almak,
2. Göz teması,
3. Bireyin duygularını doğru olarak değerlendirmek,
4. Yüzümüzle uygun tepkiler vermek,
5. Kendi kelimelerimizle bireyin duygularını söylemek⁽²³⁾.

Empatik beceri iki açıdan değerlendirilmektedir. İlki, anlama ve bilme, diğeri ise, etkili empatidir. Anlama empatisi, kendini başkalarının yerine koyma, etkili empati ise, diğer bir insanın duygularına aynı duygularla cevap verebilme anlamına gelmektedir. Fakat diğer insanın görüşlerini, düşüncelerini ve kültürünü anlamak, bireylere, kendisinin dışına çıkmayı ve diğer insanın dünyasına girmeyi gerektiren zor bir iştir⁽¹²⁾. Empati kavramı çoğunlukla sempati ile karıştırılmaktadır. Sempati kavramında karşı tarafın duygularına kendi duygularıyla cevap veren, kendisini karşı taraf gibi hissedip objektif olamayan bir durum söz konusudur⁽¹⁷⁾. Empati kavramının karakteristik özelliği olarak ise, davranışların yeniden üretilmesi, diğer insanların yaşadığı duyguların bilinmesi ve bu duyguların hissedilmesi gelmektedir^(29, 27).

Bu araştırmanın amacı, üniversiteye özel ve genel yetenek sınavı ile giren öğrencilerin empatik beceri düzeyleri açısından karşılaştırılmasıdır. Belirtilen bu genel amaca göre araştırmada şu denence test edilmiştir:

Denence: Özel Yetenek Sınavı ile üniversiteye alınan öğrencilerin empatik beceri düzeyleri, Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ile üniversiteye alınan öğrencilere göre daha yüksektir.

YÖNTEM

Evren

Araştırmanın evrenini 2003 – 2004 öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesine bağlı Yaşar Doğu Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu ve Samsun Eğitim Fakültesi 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

Örnekleme

Araştırma kapsamındaki Yaşar Doğu Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu'ndan 100, Samsun Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim ve Müzik Öğretmenliğinden 97, yine Samsun Eğitim Fakültesindeki çeşitli bölümlerden (Fen Bilgisi Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği, Bilgisayar Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği) 146 olmak üzere 343 öğrenci seçkisiz örnekleme yolu ile seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verilerin toplanması amacıyla Empatik Beceri Ölçeği – B Formu (EBÖ – B) kullanılmıştır. Dökmen (1988) tarafından bireylerin empatik tepkilerinin değerlendirilmesi esasına dayanan ölçek, 6 problem ve bu 6 probleme ilişkin 12 tepkiden oluşmaktadır. Birey her bir probleme verilen 12'şer tepkiden sadece 4'er tanesini, toplam olarak da 24 tepkiyi belirlemek durumundadır. Alınan toplam puanın yüksek olması empatik becerinin yüksek olduğunu, düşük olması ise empatik becerinin düşük olduğunu göstermektedir. Ancak bireye sunulan 12 tepkiden bir tanesi anlamsızdır. Eğer birey 6 problem alanına verilen 12'şer tepkiden birinde bile bu anlamsız tepkiyi seçerse "ölçeği yeterince okumadan cevap verdiği" gerekçesiyle denekliği iptal edilmektedir.

Ölçeğin güvenilirliği için yapılan çalışmada iki ölçüm arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile belirlenmiş ve ilişki $r=.83$ ($P<.001$) bulunmuştur. Geçerlik çalışması olarak ise EBÖ – B Formu, üniversite öğrencilerinden oluşan bir gruba ve bir grup psikoloğa uygulanmış, iki grubun ortalamaları arasında psikologların lehine anlamlı fark bulunmuştur ($t=8.15$, $sd=46$, $P<.001$). Ayrıca EBÖ – B Formu ile Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) arasında $r=.28$ ($P<.05$) düzeyinde ilişki bulunmuştur⁽⁶⁾.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada kullanılan "Empatik Beceri Ölçeği" araştırmacılar tarafından örnekleme alınan öğrencilere uygulanmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilere araştırmanın amacı ve ölçeklerin nasıl işaretleneceği konusunda bilgi verilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 11.0 paket programı, araştırmanın denencesini test etmede ise t – testi kullanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında ise .05 hata payı üst değer alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın denencesini sınamak amacıyla yapılan istatistiksel işlemlere yer verilmiştir.

Özel Yetenek Sınavı ile üniversiteye alınan öğrencilerin empatik beceri düzeyleri, Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ile üniversiteye alınan öğrencilere göre daha yüksektir.

Tablo 1: Genel Yetenek ve Özel Yetenek Sınavı ile Üniversiteye Giren Öğrencilerin Empatik Beceri Ölçeği'nden Almış Oldukları Puanlara İlişkin t - testi Sonuçları

Bölüm	N	X	S	Sd	t	P	Önem Düzeyi
Genel Yetenek	167	136,47	21,75	311	2,575	.01	P<.05
Özel Yetenek	146	130,76	16,75				

Tablo 1'de verilen t - testi sonuçları, Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ve Özel Yetenek Sınavı ile üniversiteye alınan öğrencileri empatik beceriler açısından karşılaştırıldığında, Özel Yetenek Sınavı ile üniversiteye başlayan öğrencilerin lehine önemli bir fark bulunduğunu ifade etmektedir. Bu sonuç, araştırmanın denencesini destekler niteliktedir.

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırmada elde edilen veriler, Özel Yetenek Sınavı ile öğrenci alan Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu ve Samsun Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Resim ve Müzik Bölümü öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin, ÖSS (Öğrenci Seçme Sınavı) ile öğrenci alan Samsun Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği, Bilgisayar Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümü öğrencilerinden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Empati, insan ilişkilerinin sağlıklı bir düzeyde sürdürülebilmesi için temel bir yapı taşı gibidir. Bu açıdan bakıldığında empatinin, günümüzde sağlıklı insan ilişkilerinin kurulmasında bir beceri unsuru olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda Resim, Müzik ve Beden Eğitimi gibi bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin, kendilerini diğer branşlara oranla daha rahat ifade edebildikleri ve duygu ve düşüncelerini daha fazla dışa vurabildikleri tezinden hareketle bu çalışma planlanmıştır. Ancak empatiyi sağlıklı insan ilişkilerinin temeli olarak ele aldığımızda, empatinin, beceri eğitimi programları ile bireylere kazandırılması gerektiği savunulabilir.

Myrty (2001) sosyal bilim öğrencilerinin, bir insan ilişkisi becerisi olarak kabul ettiğimiz empatiye, teknoloji öğrencilerinden daha fazla önem verdiklerini ifade etmiştir⁽¹⁸⁾. Bir başka çalışmada Macaskill, Maltby, Day (2002), kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde empati kurduklarını belirlemişlerdir⁽¹⁶⁾. Vescio (2003) ve arkadaşları, empatinin, grup dışında diğer insanlara karşı geliştirilen olumlu tutumlarında önemli etkilerinin bulunduğunu saptamışlardır⁽³⁰⁾. Shapiro, Morrison ve Boker (2004), 1. sınıf tıp öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilere uygulanan empatik beceriyi geliştirici eğitim modellerinin, öğrencilerin empatik beceri düzeylerini, hasta - hekim ilişkisi boyutunda geliştirdiklerini gözlemlemişlerdir⁽²⁶⁾. Avustralyalı yerliler ile Pedersen ve arkadaşlarının (2004) yaptığı empati ve bu gruba karşı takınılan tutum arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuç olarak, olumlu empatinin, yerlilere olan yaklaşım ve ırkçılık seviyesinde önemli azalmalar sağladığı gözlemlenmiştir⁽²¹⁾. Altekin (1995) araştırmasında Tiyatro Bölümü I. ve IV. sınıf öğrencileri ile İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü I. ve IV. sınıf öğrencilerini, sahip oldukları empatik beceri düzeyleri açısından karşılaştırmış, araştırma sonucunda Tiyatro Bölümü I. ve IV. sınıf öğrencileri arasında; İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü I. sınıf öğrencileri

ile Tiyatro Bölümü I. sınıf öğrencileri arasında, empatik beceri puanları açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü IV. sınıf öğrencilerinin empatik beceri puanlarının bu bölümün birinci sınıf öğrencilerinin puanlarından ve Tiyatro Bölümü son sınıf öğrencilerinin puanlarından anlamlı bir biçimde düşük olduğunu bulmuştur⁽¹⁾. Şahin (1997) yaptığı bir çalışmada, Müzik Eğitimi ve Resim Eğitimi Anabilim Dalı öğretim elemanlarının sınıf atmosferindeki tutumlarının Coğrafya, Tarih, Matematik ve Fizik Anabilim Dallarındaki öğretim elemanlarının tutumlarından daha empatik olduğunu ifade etmiştir⁽²⁸⁾. Bayhan (1999) yaptığı çalışmada özel yetenek sınavı sonuçlarına göre üniversiteyi kazanan öğrenciler ile öğrenci yerleştirme sınavı sonuçlarına göre üniversiteyi kazanan öğrencilerin kendini kabul düzeylerini karşılaştırmış; cinsiyet bakımından erkeklerin kendini kabul düzeyinin kızlardan daha yüksek olduğunu bulmuştur⁽²⁾. Öztürk ve arkadaşları (2004), antrenör ve hakemlerde yaptıkları araştırmada çeşitli branşlardaki antrenör ve hakemlerin empati düzeylerini ölçmüşlerdir. Araştırma sonucunda en yüksek empati ortalamaları antrenörlerde eskrim, hakemlerde atletizm branşında; en düşük empati ortalaması ise, hem antrenör hem de hakemlerde, masa tenisi branşında bulunmuştur. Bireysel ve takım sporları hakem ve antrenörleri açısından bir başka bulgu ise; her ikisinde de empati puanları arasında önemli bir fark olmadığı yönündedir. Diğer yandan, eğitim ve mesleğin empatik yaklaşımı etkilemediği, cinsiyet değişkeni açısından bayanların erkeklere oranla daha empatik oldukları, emeklilerin empati düzeylerinin daha aktif meslek hayatına devam edenlere oranla daha düşük olduğu, sportif görev süresi, antrenörlük - hakemlik yapma nedeni ve daha önce spor yapmış olma ile empati kurma arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı, hangi düzeyde spor yapıldığı (kulüp, okul, milli) ile empati arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu da saptanmıştır⁽²²⁾. Genel olarak yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde araştırmacılar uzun yıllar boyunca empatinin kişiler arası ilişkileri nasıl etkilediği ve empatinin çeşitli değişkenlere göre nasıl değiştiği ile ilgilenmişler⁽¹³⁾ ve insanların az empatik veya daha fazla empatik olmalarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır⁽¹⁵⁾.

Empatik beceri, kişisel özelliklere⁽²⁵⁾ ve öğrenim görülen alana göre⁽⁸⁾ değişmeler göstermektedir. Korkmaz ve arkadaşları (2003), Beden Eğitimi ve Spor Bölümü öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, yaş grupları ile öğrencilerin empatik beceri düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını saptamışlardır. Ancak 20 – 22 yaş grubundaki kız öğrencilerin, aynı yaş grubu erkek öğrencilere oranla daha fazla empatik beceriye sahip oldukları da bu araştırmada elde edilen bir bulgudur⁽¹⁴⁾. Özellikle bu çalışmalardan Myyry (2001), Altekin (1995) ve Şahin (1997)'in yaptıkları çalışmaların bulgularının, bu çalışmanın bulgularıyla dolaylı da olsa örtüştüğü söylenebilir. Diğer çalışmalarda ise, cinsiyete göre empatik eğilimin farklılığı ve hekimlik, antrenörlük, hakemlik gibi meslek gruplarının empati ile ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Vescio (2003), Pedersen ve arkadaşları (2004) ise özellikle empati ve grup dinamiği üzerinde durmuşlardır.

Empati, karşıdaki insanı dinlemek, anlamak ve kendini onun yerine koymak ise ve bireyler iyi bir dinleyici olmak istiyorsa bu tercih doğrultusunda uygulamalar yapmak zorundadırlar⁽²⁰⁾.

Elde edilen bulgular ışığında şu öneriler getirilebilir:

1. Her tür öğrenim alanında insan ilişkilerine empati becerilerini geliştirmeyi amaçlayan eğitim programları konulmalıdır.

2. Pek çok meslek, empatik beceriler açısından incelenmeli ve bu doğrultuda hizmet içi eğitim programları düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

1. Altekin, F. (1995). "Tiyatro", "İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı" Bölümlerindeki Öğrencilerin Empatik Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s.47.
2. Bayhan, M. (1999). Özel Yetenek Sınavı Sonuçlarına Göre Üniversiteyi Kazanan Öğrenciler İle Öğrenci Yerleştirme Sınavı Sonuçlarına Göre Üniversiteyi Kazanan Öğrencilerin Kendini Kabul Düzeylerinin Karşılaştırılması. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ss.72-78.
3. Bilen, M. (Tarihsiz). Sağlıklı İnsan İlişkileri. Geliştirilmiş 4. Baskı. Ankara: Sistem Ofset. ss.4 – 6.
4. Barrio, D. V. (2004). Relationship Between Empathy and the Big Five Personality Traits in a Sample of Spanish Adolescents, *Social Behavior and Personality*. 32 (7), ss.677 – 682.
5. Davis, C. M. (2003). Empathy and Transcendence. *Topics in Geriatric Rehabilitation*. Vol.19, No:4, ss.265 – 274.
6. Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. C:21, S.1 – 2, s.175.
7. Dökmen, Ü. (1994). İletişim Çatışmaları ve Empati. İstanbul: Sistem Yayıncılık. ss.135.
8. Duru, E. (2002) Öğretmen Adaylarında Kişi – Durum Yaklaşımı Bağlamında Yardım Etme Davranışı Eğilimi, Empati ve Düşünme Stilleri İlişkisi ve Bu Değişkenlerin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
9. Egan, G. (1977) *You and Me*. California: Brooks Cole Publishing Company. s.135.
10. Harton, H. C., Lyons, P.C. (2003). Gender, Empathy and the Choice of the Psychology Major University of Northern Iowa, Vol.30, No:1, ss.19 – 23.
11. Hashimoto, H., Shiomi, K. (2002). The Structure of Empathy in Japanese Adolescents: Construction and Examination of an Empathy Scale. *Social Behavior and Personality*. 30 (6), ss.593 – 602.
12. Ingram, M. A., Nakazawa, M. (2003). "Developing Emphaty Among Community College Counselors Through Sociocultural Poetry", *Journal of Research and Practice*. 20, ss.485 – 493.
13. Joireman, J. (2004). Relationships Between Attributional Complexity and Empathy. *Individual Differences Research*. 2 (3), ss.197 – 200.
14. Korkmaz N. H. ve Arkadaşları (2003), "U. Ü. Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Yaşa Göre Karşılaştırılması," *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt:XVII, Sayı:1.
15. Loudin, J. L., Loukas, A., Robinson, S. (2003). Relational Aggression in College Students: Examining the Roles of Social Anxiety and Empathy, Vol.29, ss.430 – 439.
16. Macaskill, A., Malthy, J., Day, L. (2002). "Forgiveness of Self and Others Emotional Empathy" *The Journal of Social Psychology*. 142 (5), ss.663 – 665.
17. Martz, E. (2001). "Expressing Counselor Empathy Through the Use of Possible Selves". *Journal of Employment Counseling*. 38, ss.128 – 134.

18. Myyry, L. (2001). University Students. Value Priorities and Emotianal Empathy Educational Psychology. 21, ss.16 – 25.
19. Nazik, M. H. (1981). İnsan İlişkileri, İstanbul: YA – PA Yayınları, s.11.
20. Nelson – Jones, R. (1986). Human Relationship Skills, Norwich: Typeset by Boston. s.7.
21. Pedersen, A., Beven, J., Walher, I. and Griffiths, B. (2004). "Attitudes Toward Indigenoues Australians: The role of Empathy and Guilt". Journal of Community & Applied Social Psychology. 14, ss.233 – 249.
22. Öztürk, F. ve Arkadaşları (2004). "Antrenör ve Hakemlerin Empati Durumlarının Araştırılması". Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. II (1), 19 – 25.
23. Salman, S. (2003). Teaching Empathy: The Peace Curriculum Reclaiming Children and Youth. 12:3 Fall, ss.167 – 173.
24. Sardoğan, M. E. (1998). Florida İnsan İlişkileri Becerileri Eğitimi Modelinin Grup Üyelerinin Kaygı, Yalnızlık, Atılganlık, Kendini Açma ve Empatik Beceri Düzeylerine Etkisi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. s.ix.
25. Sargun, N. (1993). Rehber Öğretmenlerin Empati Düzeylerinin Geliştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. s.77.
26. Shapiro, J. Morrison, E. H., Baker, R. J. (2004). Teaching Empathy to First Year Medical Students: Evaluation an Elective Literature and Medicine Course. Education for Health. Vol.17, No:1, ss.73 – 84.
27. Sutherland, M. B. (1986). "Education and Emphaty", British Journal of Education Studies. 34 (2), ss.142-151.
28. Şahin, M. (1997). Üniversite Sınıf Atmosferinin Algılanan Empatik İletişim Düzeyleri Açısından İncelenmesi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s.VII.
29. Thompson, K. L., Gullone, E. (2003). Promotion of Empathy and Prosocial Behaviour in Children Through Humane Education Australian Psychologist. Vol.38, No:3, ss.175 – 182.
30. Vescio, K. T., Sechrist, B.G., Paolucci, P.M. (2003). "Perspective Taking and Prejudice Reduction: The Mediational Role of Empathy Arousal and Situational Attributions". European Journal of Social Psychology. 33, ss. 455-472.